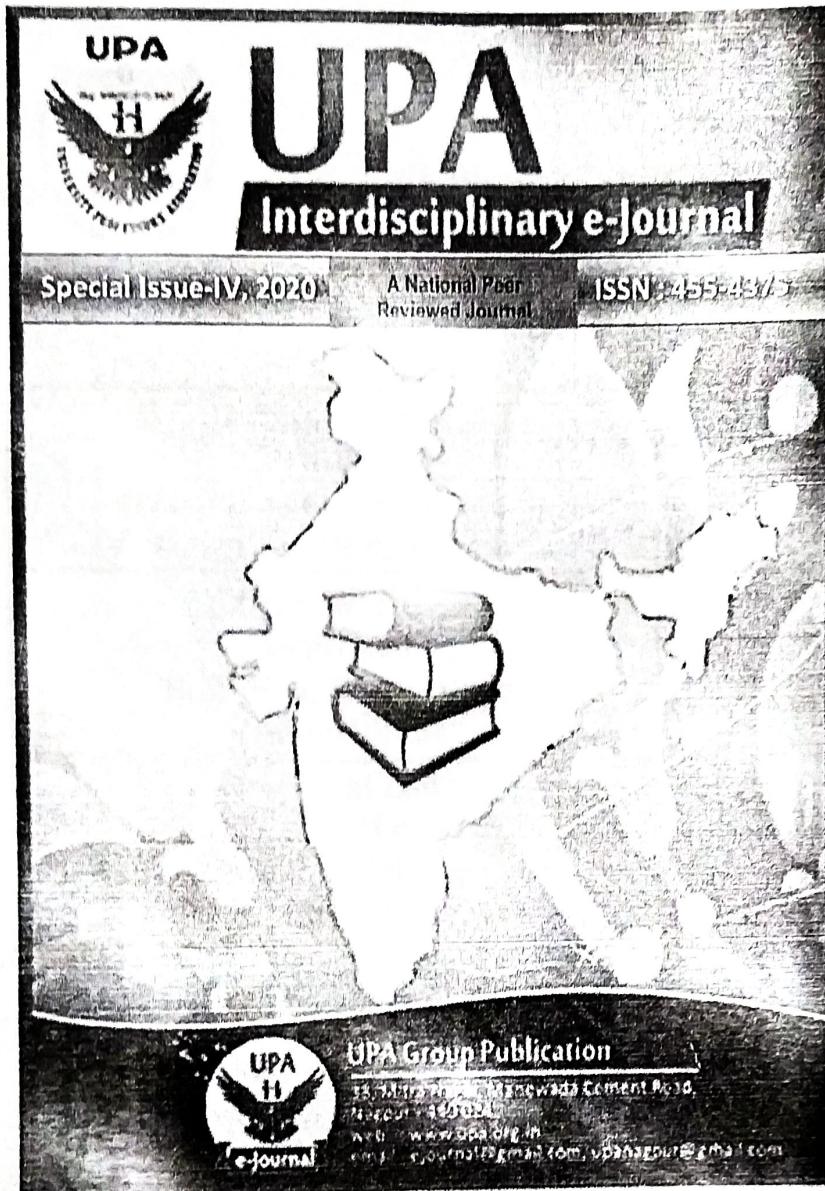

SPECIAL ISSUE – IV : JUNE – 2020

CHIEF EDITOR
Dr. Anil Dodewar

EDITORS
Prof. Akash Bele

EXECUTIVE EDITOR
Dr. Ishwar Wagh

PUBLISHED BY :
UPA Group Publication In
Association with University
Professors' Association. 38,
Mitra Nagar, Manewada
Cement Road, Nagpur-24.

CORPORATE OFFICE:
38, Mitra Nagar, Manewada
Cement Road, Nagpur-24.

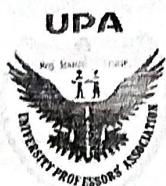
PUBLICATION :
The UPA Interdisciplinary e-
journal is published
Bi-annually.

© All Rights Reserved.
The views expressed in this
publication are purely
personal judgments of the
authors and do not reflect the
views of Journal or the body
under whose auspices the
journal is Published.

For downloading the Issue, Click the link given below
http://upa.org.in/ejournal_sp_iv
Visit : www.upa.org.in

Share your valuable feedback at
upanagpur@gmail.com
upajournal@gmail.com

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

Published By
UPA Group Publication
In Association With
Smt. Rajkamal Tidke Mahavidyalaya, Mouda
Bar. Sheshrao Wankhede Arts & Commerce College
Khaparkheda

June-2020

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

Published By
UPA Group Publication
In Association with

Smt. Rajkamal Tidke Mahavidyalaya, Mouda

Bar. Sheshrao Wankhede Arts & Commerce College, Khaparkheda

June-2020

Special Issue - IV

(Social Science, Commerce, Science, Education, Law, Languages and
Computer Science)

Editorial Board

Dr. Anil Dodewar

(Chief-Editor, UPA Interdisciplinary E-Journal)

Prof. Akash Bele

(Editor)

UPA Interdisciplinary e-journal

Dr. Ishwar Wagh

(Executive Editor)

UPA Interdisciplinary e-journal

ACKNOWLEDGEMENT

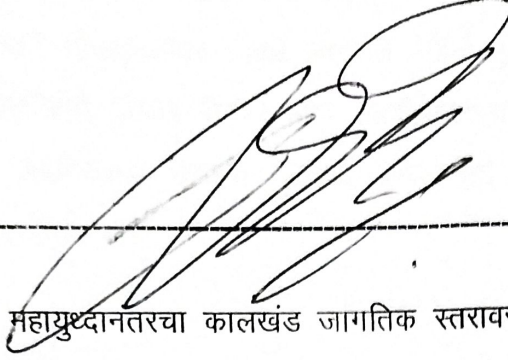
The editors have tried their level best to review the articles and tested out to impede the secretive literature. However, the authors of the respective research papers shall remain accountable for originality of the paper and rigorous thoughts contained therein. The Advisory Committee of the journal has provided their valuable guidance for the betterment of the issue. On behalf of the entire UPA team, I therefore thank and extend my sincere gratitude to each and every one for their contributions and suggestions offered for the welfare of the journal.

Chief Editor

37	डॉ. मंजुषा राजेंद्र ठाकरे अण्णासा साहेब गुंडेवार महाविद्यालय, नागपूर	कोविड-१९ महामारी आणि मजुरांशिवाय पंगु झालेले उद्योगक्षेत्रे
38	डॉ. संगीता कृष्णराव उमाले बॅ. शेषराव वानखेडे कला व वाणिज्य महाविद्यालय, खापरखेडा (नागपूर)	ऑनलाईन शिक्षणाचा फायदा व तोटा
39	डॉ. विशाल मालेकर प्रभाकरराव मामुलकर महाविद्यालय, कोरपना (चंद्रपूर)	कोविड-१९ चा भारताच्या आर्थिक विकासावर आणि रोजगारावरील परिणाम
40	प्रा. आर. बी. शेंडे लोकमान्य महाविद्यालय, वरोरा	पर्यावरणस्नेही समग्र आरोग्य धनसंगदा
41	डॉ. सुनंदा देशपांडे समर्थ महाविद्यालय, लाखनी	कोविड-१९ च्या स्थलांतरित कामगारावर परिणाम
42	प्रा. सुलभा स. वागडे शरदचंद्र कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय बुटीबोरी	कोविड-१९ : स्थलांतरित श्रमिक आणि अर्थव्यवस्था
43	डॉ. तात्याजी गेडाम नेवजाबाई हितकारिणी महाविद्यालय, ब्रम्हपुरी	कोविड-१९ च्या प्रकोपाचा बीकिंग क्षेत्रावर परिणाम तथा येथे बँकचे पुनर्रचनीवन
44	डॉ. अनिता महावादीवार भिवापूर महाविद्यालय, भिवापूर	कोविड-१९ चा नृषीक्षेत्रावर होणारा परिणाम
45	प्रा. सतीश जाधव न. प. शिवाजी महाविद्यालय, मोवाड	कोविड-१९ चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर परिणाम
46	प्रा. डॉ. राजू दबाले अशोक मोहरकर कला व वाणिज्य महाविद्यालय, अड्याळ (भंडारा)	कोविड-१९ चा भारतात रोजगारावर होणारे परिणाम अन्वयासणे
47	डॉ. प्रीती काळे डॉ. प्रणया पाटील महिला महाविद्यालय, नागपूर	भारत, कोविड-१९ आणि बदलत चाललेली आर्थिक दैनंदिन जीवनशैली
48	डॉ. राजू अंबाडकर आर. बी. व्यास कला व वाणिज्य महाविद्यालय, कोंढाळी	कोरोना व्हायरसचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम
49	प्रा. जगदीश वाटमोडे संताजी महाविद्यालय, नागपूर	कोविड-१९ चा ग्रामीण अर्थव्यवस्थेवर परिणाम
50	डॉ. ईश्वर वाघ श्रीमती राजकमल बाबुराव तिडके महाविद्यालय, मौदा (नागपूर) प्राचार्य डॉ. आर. जी. टाले बॅ. शेषराव वानखेडे कला व वाणिज्य महाविद्यालय, खापरखेडा (नागपूर)	"Corona virus (COVID-19) चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील प्रभाव, विश्लेषणात्मक अध्ययन
51	डॉ. दिलीप चव्हाण एस. आर. बी. टी. महाविद्यालय, मौदा (नागपूर)	कोरोना-१९ आणि समाजमनावर झालेला परिणाम
52	प्रा. डॉ. सुनील बोरकर श्रीमती राजकमल बाबुराव तिडके महाविद्यालय, मौदा (नागपूर)	कोरोना-१९ आणि आत्मनिर्भर भारताची संकल्पना (स्वदेशी)
53	डॉ. चुन्नीलाल साखारवाडे कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पेट्रोल पंप (जवाहरनगर)	कोरोना-१९ चा भारतीय उद्योग व अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम
54	प्रा. डॉ. मुकुंदा मेश्राम श्रीमती राजकमल बाबुराव तिडके महाविद्यालय, मौदा (नागपूर)	कोरोना प्रादुर्भावाने भारतीय अर्थव्यवस्थेची उभारी
55	सुनील घुगल तायवाडे कॉलेज, कोरडी (नागपूर)	कोरोना (कोविड-१९) चा मानवी आरोग्य व भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम
56	डॉ. महेंद्र गावंडे नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज, कारंजा (घा.) (वर्धा)	कोरोना विषाणूच्या महामारीचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर परिणाम
57	प्रा डॉ जे एस हटवार आर्ट्स अँड कॉमर्स नाईट कॉलेज नागपूर	ऑनलाईन शिक्षणाचे फायदे आणि तोटे

कोरोना प्रादूर्भावातून भारतीय अर्थव्यवस्थेची उभारी

प्रा. डॉ. मुकुंदा गोपालराव मेश्राम
एस. आर. बी. टी. कॉलेज,
मौदा, जि. नागपूर

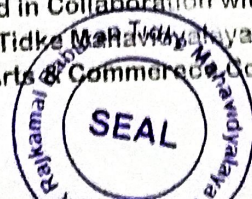
प्रस्तावना : द्वितीय महायुद्धानंतरचा कालखंड जागतिक स्तरावर राष्ट्रशक्तीच्या तुलनात्मक घढाओढीचा आणि प्रकर्शाने षितयुद्धाचा कालखंड मानण्यास हरकत नाही. प्रथमतः रशिया आणि अमेरीका असे द्विध्रुवीकरण त्यात होते. 1991 साली रशियाचे विभाजन झाले. तेव्हापर्यंत खाजगीकरण, उदारीकरण, जागतिकीकरणाचा सूतोवाच दृढमुल झाला. रशियन साम्यवादी क्रांतीचा कामगार कैवार आणि अमेरीकन लोकशाहीची पुंजीपती धार्जिनी कैफियत असा द्विध्रुवीय संघर्ष संपूष्ठात आला मात्र जगावर वर्चस्व प्रस्थापित करणाऱ्याची अहमहीका संपणे शक्य दिसत नाही. 1492 साली स्पेनच्या कोलंबसने अमेरिकेचा मार्ग शोधला. तेव्हा पारून त्या विशाल भुखंडावर विविध देशातील लोक दाखल झाले. ब्रिटीश वर्चस्वाविरुद्ध 4 जुलै 1776 अमेरिकेने स्वतंत्र्य युद्ध पुकारले. 1781 साली इंग्लंडने युद्धबंदी घोषित केली. 1789 पासून संवैधानिक वाटचाल सुरु झाली. त्यानंतर स्वतःला लोकशाहीचा तारणहार घोषित करुन अमेरीका जागतीक महासत्ता झाला. जागतिक दादागिरी ही त्यांची दुसरी भुमिका सातत्याने प्रत्यगास येते. द्वितीय महायुद्धानंतर नरसंहारक शस्त्रसामुग्री विकसित करताना त्याला स्वाभाविकच विक्रेत्यांची सुध्दा गरज पडते. युद्धजन्य परिस्थितीशिवाय शस्त्रास्त्राची विक्री शक्य नाही. या रगाड्यात अवकाशसुध्दा सुटलेले नाही. हया विकासाचे प्रत्यंतर विनाशात झाले. तर अमेरीका पुनश्च निर्जन होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. वुहानच्या प्रयोगशाळेतून कोरोना व्हायरस जगभर पोहोचला. हाहाकार माजला. दुनिया हादरली. चिनवर दातओढ खाणे सुरु झाले. चिन अमेरिकेला अडसर वाटतो. वस्तुतः विशालकाय चिन भारताइतकाच प्राचीन आहे. तो जगापासून प्रदिर्घ काळ असलंगन आहे. इंग्रजी साम्राज्याशी लढाईतील पराभवाने चिनची आर्थिक स्थिती हृदयविदारक झाली. परीश्रमपूर्वक ती सुधारली. सन्यत्यसेन, चॅंग कै. शेक, माओ-त्से-तुंग इ. नेत्यांच्या धोरणाने मोठी झोप, आर्थिक विकास व सांस्कृतीक क्रांतीत परीणत झाली. भांडवलशाही भार्जीण्या अमेरिकेला ते कामगार क्रांतीचे धोरण अजिबात परबडणारे नाही. अमेरिका कोरोनाच्या प्रादूर्भावामूळे अंतःकरणातून विव्हळत आहे. युरोपीयन वंशीय अमेरीकन अवघ्या जगावर वर्चस्व करू पाहतात. त्यांचे ब्रिटीश डी.एन.ए. दुर्लक्षीत करणे धोकादायक ठरेल. चिनवर अमेरीकन दडपण प्रस्थापित झाल्यास अमेरीकन दादागिरी संपूर्ण जगाला झोलावी लागेल. अण्वस्त्रांच्या दलालीतून प्रचंड घबाड कमविता येते. म्हणून अमेरिकेचा उदोउदो करणे गैर आहे. रु. 150 ते 200 रुपयात विकली जाणारी दिवाळी साठीची सिरीज मात्र 30 ते 40 रुपयात मिळत असेल तर खरेदीदार काय करेल ?

National Interdisciplinary Webinar: Special Issue-4/2020

Published in Collaboration with

Smt. Rajkamal Tidke Mahavidyalaya, Mouda

Bar. Sheshrao Wankhede Arts & Commerce College, Khaparkheda

Principal

Smt. Rajkamal Baburao Tidke
Mouda

याचा विचार राज्यकर्त्यांनी केला पाहिजे. चीनचे 1.1 ट्रिलियन डॉलर कर्ज परत करण्यास अमेरिका आडमुठी भूमिका घेताना दिसते. 1971 मध्ये जिमी कार्टरनी इराणची मालमत्ता गोठविण्याचा निर्णय घेतला. बराक ओबोमाने व्हेनेझूएलावर निर्बंध लादलेत. जॉर्ज बुशनी युरो कारणे सद्दाम हुसैन संपविला. अफगाणीस्तानात अमेरिकेचे लष्कर तैनात आहे. पाकीस्तानला भारताविरोधात भडकविण्यास अमेरिका अग्रक्रमी आहे. पं. जवाहरलाल नेहरूंचे दुरदर्शी असंलग्नता धोरण नीटपणे लक्षात घेवून वाटचाल अनूसरण्याशिवाय तरणोपाय नाही.

गृहीतके :-

- 1) आकस्मीक आपत्तीने व्यवस्थेची तारांबळ उडते.
- 2) मनोसौहार्दाने अभिप्रेत एकात्मता कायम ठेवता येते.
- 3) धैर्यपूर्वक निश्चलपणे संकटावर मात करता येते.
- 4) आकस्मी आपत्ती अविश्वासाचे वातावरण तयार करते.
- 5) समुचित प्रबोधन व लोकशिक्षणाने अविश्वास निस्तारता येते.
- 6) कार्मिक व्यवस्थापनाला सुचारू, प्रशासकिय संचालन आवश्यक असते.
- 7) आस्थेवाईक आत्मीयतेने उध्वस्ता लोकांना स्थिरस्थावर करता येते.
- 8) प्रामाणिकता व नीत्तीमत्तेच्या अधिष्ठानावर व्यवस्थेचा विश्वास उंचावता येतो.
- 9) श्रमिकांच्या नियोजनाने उत्पादन क्षमता, उत्पन्न प्रणाली तसेच अर्थव्यवस्था सुरळीत करता येते.
- 10) सर्वसामान्य जनतेच्या गरजांवर कटाक्ष बाळगल्यास असंतोषाचा धोका टाळता येतो.
- 11) मागणी आणि पुरवठ्याचा समतोल राखल्यास गरजापूर्तीत अडचणी येत नाही.
- 12) सम्यक अर्थाभिसरणाने शाश्वत समाजवादास बळकटी मिळते.
- 13) श्रमप्रतिष्ठा वाढविल्यास भ्रष्टाचारावर नैतिक प्रतिबंध येणे शक्य असते.

कोरोनाचा प्रादूर्भाव आणि भारतीय अर्थव्यवस्था :-

आजमितीस जगात विविध प्रकारचे 87 लाख जीव ज्ञात आहेत. व्यवहार सुलभ आदानप्रदानासाठी मनुष्याने आर्थिक चलनावळी आणला. त्यामुळे मनुष्य समाज अन्य प्राण्यापेक्षा शैलीदार समाजाचे अविष्करण करण्यात सफल झाला. भारतीय संस्कृतीसुद्धा त्याला अपवाद नाही. भारतात कोरोनाचा शिरकाव झाला आणि नवा आयाम स्विकृत करणे भाग पडले. एरव्ही सामुदायिक सहजीवनाचा सांस्कृतिक प्रवासी एकोप्यापेक्षा एकाकीपणात अडखळला. त्याचा विपरीत परीणाम अर्थव्यवस्थेवर झाला. उद्योग, व्यापार, कारखानदारी अडचणीत आली. कोरोना संसर्गजन्य असल्यामुळे साखळी संहीतेने कार्गरत उत्पादन यंत्रणा ठप्प पडली. प्रादूर्भावाचा प्रसार प्रतिबंधित करण्यासाठी प्रवासाची व्यवस्था बंद करावी

लागली. आयुष्यभर श्रमिकांच्या कष्टावर ऐषोराम करणाऱ्या कारखानदारांनी 4-6 महीने श्रमिकांच्या संगोपनाची काळजी घेतली असती तर स्थलांतरीत मजूरांचा प्रश्न विदारक स्थितीत गेला नसता. 2 ते 3 हजार किलोमीटर भर उन्हाळ्यात पायी चालण्याची हिंमत बाळगणारा गरीब मजूरदार वर्ग प्रचंड धैर्यवान व शक्तीशाली आहे हे सिद्ध झाले. जनतेच्या टॅक्सवर मौज मारणाऱ्या ऐदी लोकांनी श्रमिकांना निराधार सोडले. प्रमाणपत्रापासून प्रवासभाड्यापर्यंत सर्व स्तरावर त्याची लयलूट झाली. फेब्रुवारीत शेतकऱ्यांचा माल तयार होतो. मजूरांअभावी अंगूर , फूले इ. उभ्या शेतात नाष्टचर्य पावले. टरबूज, आंबे दळणवळणा अभावी जागीच फस्त झाले. भारतात लग्न सरईचा डामडौल असतो. हॉलचे ऑर्डर, डेकोरेशन, पुष्पसजावट, घोडे-बग्गीवाले, कपडा मॉकॅट, दागिने खरेदी सारेच अडचणीत आले. टेलर, पान-सुपारी, विडे विकणारे, पान तेले बंद करण्यात आले. शेतकरी लग्नसरईच्या अंदाजाने शेतात भाजीपाला लावतो. लग्नसरई अभावी तो भाजीपाला कवडीमोल विकण्याची पाळी आली. रेल्वेवाहतूक, बसवाहतूक, विमानवाहतूक बंद झाली. पेट्रोल विक्री, दारू विक्री, बंद झाली. पर्यटन व्यवसाय ठप्प झाला. अर्थातच शासनाचे नियमित उत्पन्न (आय) नामशेष झाले. एवंच स्थलांतरीत मजूरांचा प्रश्न आक्राळविक्राळ झाला. त्यांच्या जेवणाची -प्रवासाची व्यवस्था कोणी करावी ? हा प्रश्न आला. ठेकेदार, कारखानदारांनी दिवाळखोरी दाखवून मजूरी देण्यास नकार दिला. कोरोनाने सुध्दा भीषण रूप धारण केले. उपचार, क्वारंटाइनचा इ. चा. खर्च वाढला. नव्याने तात्काळ दवाखाने उभारण्याची गरज पडली. सर्वकाही कोरोना केंद्रीत झाल्याने संशयाचे संभगाचे वातावरण तयार झाले. लपून असलेल्यांना शोधून औषधोपचारार्थ आणतांना पोलीस प्रशासनाची दमछाक झाली. हॉटेल, व्यवसाय, दुकानदारी बंद पडल्याने तेथील असंघटीत श्रमिक निराधार झाला. नीरव मोदी, मेहूल चौकसी, विजय माल्या, रामदेवबाबा इ. 50 कर्जबुडव्यांचे 68,607 कोटीचे कर्ज भारतीय बँकानी माफ केले. आशियाई विकास बँकेने भारताला 11,375 कोटी (1.5 अब्ज डॉलर) कर्ज दिले.

कोविड -19 अॅक्टीव्ह रिस्पॉन्स अॅण्ड एक्सपेंडिचर प्रोग्राम (केअर्स) अंतर्गत त्यातील 65 टक्के रक्कम गरीब व महिलासंह समाजातील दुर्बल घटकांना सामाजिक सुरक्षा व थेट आर्थिक मदत देण्यासाठी असेल असे नमूद आहे. त्यासोबतच जागतिक बँकेचा निधीसुध्दा मिळणार आहे. तर जागतिक मंदीची आशंका अनुलक्षून विदेशी गूंतवणूकदारांनी 16 अब्ज डॉलर्सची गूंतवणूक काढून घेतली आहे. पंतप्रधान नरेंद्र मोदींनी 20 लक्ष कोटीचे आर्थिक पॅकेज घोषित केले. 40 कोटीच्या वर कामगार असंघटीत क्षेत्रातून दारिद्र्याच्या खाईत लोटले जात आहेत. त्यांना आधार मिळेल काय ? पूर्वग्रहदूषित भेदभावाचे राजकारण नेहमीच मानवी सम्यतेला कलंकित करते. केंद्र सरकारची संघवृत्ती राष्ट्रीय दृष्टीने प्राजळ असावयास पाहिजे. श्रमिकांना पोहोचवणाऱ्या रेल्वेचे राजकारण हास्यास्पद ठरले. कोरोनावर मात करण्यासाठी केंद्र सरकारने महाराष्ट्र राज्याला फुटकी कवडीही दिली नाही असे विजय वडेटीवार म्हणतात. ते राज्याचे आपत्ती व्यवस्थापन मंत्री आहेत. त्यांच्या मते केंद्र सरकारकडून दरवर्षी राज्यावर

येणाऱ्या संकटाला तोंड देण्यासाठी एसडीआरएमएफ निधी ठरलेला आहे. 2020-2021 साठी 4296 कोटी निधी मंजूर झाला. त्यापैकी 40 % टक्के म्हणजे 1818.40 कोटी रूपये एसडीआरएमएफ साठी आहे. केंद्र शासनाकडून एसडीआरएमएफ मधील हिश्याच्या 75 % टक्के रकमेपैकी पहिला हप्ता रु. 1611 कोटी महाराष्ट्राला प्राप्त झाला. यातील एकुण निधीच्या 35 % टक्के म्हणजे 601 कोटी रूपये कोविडसाठी खर्च करता येवू शकतो. या केंद्राच्या निर्देशान्वये राज्य कार्यकारी समितीने 156 कोटी खर्चास मंजूरी दिली. आतापर्यंत (मे-2020) महाराष्ट्र राज्य शासनाने कोरोनावर मात करण्यासाठी 1176 कोटी रु. खर्च केले. माजी मुख्यमंत्री देवेन्द्र फडणवीसांच्या मते केंद्र सरकारने महाराष्ट्राला वेगवेगळ्या पध्दतीने 2 लक्ष 70 हजार कोटी रूपये दिले. पॅकेजमधून 78,500 कोटी रु. पुनश्च मिळणार आहेत. कापसासह शेतमाल खरेदीसाठी 9069 कोटी, पीपीई किट, मास्क, रेशन आणि स्थलांतरीत मजुरांसाठी 28 हजार कोटी दिले. 4,592 कोटी रूपयांचे अन्नधान्य मोफत दिले. श्रमिक रेल्वेवर 300 कोटी खर्च केले. 1 लाख 60 हजार कोटीचे कर्ज घेण्याची मर्यादा उपलब्ध करून दिली. त्यावर काँग्रेसचे वरीष्ठ नेते व महाराष्ट्राचे माजी मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण नेमकी आकडेवारी मागतात. त्यांच्या मते 2 लाख कोटी फिस्कल स्टिम्युलस व उर्वरीत कर्जाच्या स्वरूपात (मॉनेटरी स्टिम्युलस) आहे. महाराष्ट्रात जास्तीत जास्त 20 हजार कोटी मिळू शकतात. या राजकारणी त्रांगड्यात कुठेही कृषीप्रधान भारताचे ब्ल्यू प्रिंट दिसत नाही. 8 हजार टन डाळींब निर्यात घटली. यावरून ते स्पष्ट होते. एकूणच उपेक्षित कामगार शेतमजूर हवालदिल आहे. रेशनकार्ड नसल्याने गरजूंना शिधावाटप असंभव. भलतेच हात मारतात. काळाबाजारी आलीच. कार्ड धारकांनाही पूर्ण शिधा मिळतो की नाही ? यक्षप्रश्न सॅनिटाइझर्स, मास्क इ. बाबत भ्रष्ट प्रवृत्तींनी घबाड केलेच. करोडो अब्जोंच्या योजनांची घोषणा करणारे सत्ताधारी, निवडणूकीत खासदारकीसाठी 15-20 कोटी उधडणारे धनाढय राजकारणी इमानइतबारे केवळ प्रति 5 लाख रूपये अशा संकटात खर्ची घालू शकले तरी पार मोठा कार्यभाग साधता येतो. शान खातीर डामडौल दाखविण्यासाठी समारंभ मेजवाणीत 10-20 लाख सहज फूकणारांनी नेक कामात कां झुकावे? इतिपी भारतात समर्पित सेवाभावी कमी नाहीत. सोंगाड बोके संन्यासापेक्षा ते शतपट उज्वल ठरतात. मंदीरांच्या दानपेट्यातील पैसा जनतेचाच आहे. तो फक्त पुजाऱ्यांना आंदण दिलेला नसतो. लाखाच्या वर मंदीरांच्या दानपेट्यातील अब्जावधी रूपये जिवन -जगत कल्याणास राजीखूशीने द्यायला हवा. उलट कुबेराप्रमाणे उदोउदो असलेले तिरुपती बालाजी देवस्थान स्वतः कर्मचाऱ्यांचे पगार देण्याविषयी असमर्थता व्यक्त करते. अर्थातच चालाख मंडळी येनकेनप्रकारेन स्वतःचे उखड पांढरे करून घेतात. कष्टकरी मात्र भ्रष्टाचार्यांच्या मायाजाळात हलाहल होतो. कोरोनाचा हैदोस लवकर आटोक्यात येईल अशी सुचिन्हे इतक्यात दिसत नाही. हा विषाणू बहुरूपी आहे. ज्या विषाणूमुळे 'कोविड-19' या रोगाची लागण होते. त्यांच्यात तब्बल 11 वेळा जनूकीय प्रवर्तन झाल्याचा दावा इंडियन कौंसील ऑफ मेडिकल रिसर्चच्या अभ्यासात करण्यात आला. वुहान इस्टिग्यूट

ऑफ व्हायरीलॉजीच्या उपसंचालक शि झेंगलीच्या मते - सग्या धुमाकूळ घालत असलेला विषाणू वाटवापूळाला त्या कोरोना विषाणूपेक्षा वेगळा आहे. एका अपघाताने तो कोरोनाच्या विषाणू वातावरणात मिसळला. या आरोपात काहिही तथ्य नसल्याचे इस्टिमुटच्या संचालक वांग यानयी यांचे मत आहे. 'चीन फसला नि भारत हसला.' ही अपप्रवृत्ती आमच्या राष्ट्रीय संस्कृतीला अशोभनीय ठरेल. कोरोनाने माणसांना माणसांपासून दुर राहण्यास मजबूर केले. राष्ट्रीय हेमोक्स दुरावा विघातक ठरेल. राष्ट्रा - राष्ट्रांनी हमरीतुमरीपेक्षा सहिष्णूताकारक बंधुत्वाला घालना दिली पाहिजे. चिन्हा उण्यावर सोने हिऱ्यासाठी कोयल्याच्या खाणी लोडून हात व दात काळे करण्यात हशील नाही. स्वतःच्या गौरवीकरणासाठी पगारदार राजनयिक वकीलांची फौज पोसणारा अमेरिका भारताचा कधीच भरवशाचा मित्र होवू शकत नाही. दुष्काळात पाठविलेली लालगुजी पाहून इंदिरा गांधी फार संतापल्या होत्या. राजीव गांधीच्या अंमदानीत अमेरिकन लष्करी विमानाला भारतात इंधन नाकारले होते. हे विस्मृत करता येणार नाही. काहीना ऑनलॉइनची फार भूरल पडलेली दिसते. ऑनलॉइन क्लास करणारी मुले डोळ्यावर ताण पडत असल्याने हॉस्पिटलमध्ये पोहोचत आहेत. सायबर गुन्ह्याची संभवना वाढत आहे. तज्ञ अज्ञांना ऑनलॉइन मंडा देत आहेत. सोशल डिस्टन्सींगच्या गदारोळात ऑनलॉइन फॅड फार आले. क्वारंटाइन घरगृहस्थी - सामाजिकता बळकट करणारी असावी. साधी सदी-खोकला कोरोना सदृश्य पाहणे चुकीचे आहे. पावसाळ्यात तर सदी खोकला फार असतो. सर्वांची सर्वांनी जिवाळ्याने तत्परतेने, तन्मयतेने काळजी घ्यावी. पैशाविना औषध उपचाराशिवाय कोणावरही मरण्याची पाळी येवू नये. कोरोनाचा प्रादुर्भाव प्रदीर्घ काळ चालणार आहे. घरातून संगणकीय प्रणालीने काम करता येईल परंतू घरातून काम करणाऱ्यांच्या माणसिक आरोग्यावर दुष्परीणाम जाणवतील. असे मायक्रोसॉफ्टचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी सत्या नाडले यांनी सुचविले आहे. कोरोनामुळे भारतात 15 क्षेत्रांना मोठा फटका बसण्याची शक्यता डीएसपी इन्हेस्टर्स मॅनेजर्सच्या अहवालात वर्तविण्यात आले. केंद्राच्या पॅकेजचा उद्योगांना खास फायदा मिळणार नाही. केवळ 12 सरकारी बँकांचे थकीत कर्ज 10 लक्ष कोटीवर पोहोचले आहे. सेन्सेक्स घसरला उचलला सकल घरेलू उत्पन्न वाढले घटले याचा जनसामान्यांच्या जीवनांशी तितका संबंध नाही. देशातील नामांकीत भांडवलदारांची आवक-जावक खर्च आणि जनसामान्यांची आवक-जावक खर्च याचा ताळमेळ कसा बसविणार ? एडीए रिलायन्स उद्योग समूहाचे अध्यक्ष अनिल अंबानी यांनी थकीत कर्जाची परतफेड 716 दशलक्ष डॉलर (सुमारे 5, 446.84 कोटी रु.) चीनच्या तीन बँकाना त्वरीत अदा करावी असे फर्मान लंडन येथील हायकोर्टाने दिला आहे. कंपनीने कर्ज घेतले. परतफेड केली नाही. त्या तीन बँकाना दाव्याचे आणखी 75 हजार डॉलर लागूत असाही आदेश आहे. अनिल अंबानी म्हणतो - "आपण भारतातील सर्वात श्रीमंत उद्योगपती कुटुंबातील असलो तरी आता आपले व्यक्तीगत मालमत्तांचे मुल्य शुन्य आहे." दुसरीकडे मुकेश अंबानीची रिलायन्स जिओ ही कंपनी जागतिक झाली याचे कारण मागील महीण्यात तेथे पाच विदेशी कंपन्यांनी 78,500 कोटीची गुंतवणूक केली. अशी जुगाडबाज सुंदोपसूदी सर्वांना

10) विदेशी कंपन्यांना आकर्षण ठरावे – विदेशी गुंतवणूक आणणाऱ्या कंपन्यांना खास कमिशन, विदेशी कंपन्यांना जमीन वीज, पाणी इ. ची सहज उपलब्धी करून देणे.

2020 हे वर्ष वीस-वीस वीश-वीश (Wish-Wish) नंतर वीष-वीष या क्रमाने भारतासाठी जणू विषारी कहर घेवूनच आले. 30 जानेवारी रोजी महात्मा गांधीजींची पुण्यतिथी असते. अगदी त्याच दिवशी केंद्र राज्यात कोरोनाचा पहीला रूग्ण आढळला. त्यानंतर 20 सेकंद हात धुणे, बसमध्ये 20 प्रवाशांना मान्यता, मृतकांच्या अंतिम संस्कारासाठी 20 लोकांना परवानगी, 20 मे ला अफ्रम वादळ आणि पंतप्रधान नरेंद्र मोदींचे 20 लाख कोटींचे पॅकेज. असो. 2020 हे वर्ष डबलच गळे तर भयंकर विषारी वर्ष आहे. जगातील बलाढ्य देशांना सुध्दा याचा तडाखा बसला. भारतीय अर्थव्यवस्था दोलायमान झालेली आहे. म्हणूनच सदर बेविनारचा विषय अत्यंत गंभीर, गहन चिंतनाचा विषय ठरलेला आहे.

तितली के टेहलने से
तहजीब का कुछ टेडा नही होता
गछली के मचलनेरो
समंदर मे तुफान खडा नही होता
बैल आखिर बैल होता है.
बैल शेर से बडा नही होता